

BÚCSUSZÓ,

MELYET

AZ 186^o_I-ik TANÉV VÉGÉN

A

TISZTELT KÖZÖNSÉGHEZ

ÉS

SZERETETT NÖVENDÉKEIHEZ

INTÉZETT

Ney Ferenc,

a pesti főreáltanoda magyar osztályainak
ideigl. igazgatója.

PEST, 1861.

NYOMT. ENGEL ÉS MANDELLO KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

BÜCSÜSZÓ

MELYET

AN 1867-İK ÉVI VÉGÉN

A

TEJTELT KÖNYVÉNEK

ÉS

SZERETTETI MÓTÉREKRE

ELTÉLT

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

PEST, 1867

NYOMTATOTT A HUNGÁRIA KÖNYVNYOMTÁRÁBAN

Nagytekintetű Gyülekezet!

Kedves tanítványaim!

Midőn e tanév kezdetén szerencsém vala a városi hatóság képviselőit s a magát hozzánk alázott tisztelt közönséget üdvözölni, az akkor még csak két — egy alsó s egy felső — osztályból álló magyar intézetünket bátorkodám kegyes figyelmökbe ajánlani. Említém akkor azt is: hogy e két osztály létezésében „hatalmas életmag fekszik a többi, egymás után éledendő osztályok számára.“

Embernek nem adatott látnoki szemmel nézni a jövőbe. De tehetünk-e róla, ha, mit vágyva ohajtunk, repeső szívvel kívánunk, azt minél közelebbi időben valósítva is képzeljük magunknak? Tehetünk-e róla, ha eszményi alkotásink szentelt képeit mintegy az égből levarázsolvá megtestesült alakban szemléljük magunk előtt? Így valék én akkor ama „hatalmas életmag“ érintésével. — Ahhoz, hogy e tanoda terjeszkedni fog, csakugyan nem vala szükség semmi jóstehetségre, de még csak a sejtelem szerény érzete sem kívántatott; hisz ott állá a volt községtanács által még mult évi oktob. 2-án kimondott elv, mely szerént e tanodának fokozatos életbeléptetése, évenkinti két-két osztálylyal, céloztatott. De mikép elégíthető ki sovár lelkemet ezen parányonkint osztogatandó életnedv? Mikép vigasztalná meg a teljes déli fény után áhitozót a hajnalpirnak egy-egy, csak remegve közeledő sugára? Nyujtsatok a vadon rengetegein üzött gímnek egy lanyha csepp vizet: vajjon oltandja-e ez az ő égető szomját? A gímnek, mikép azt a zsoltárok koronás dálnoka is mondja, a friss, a teljes forrás kell, az egész, a teljes igazság forrása! S e teljes igazság azt követelte nemzeti önérzetunktől s viszont ez önérzet követelte a teljes igazságot: hogy pesti főreáltanodánk mihamarabb egész, csonkítatlan legyen.

Ez lebegett lelkem előtt, ez tölté el érzet-világomat, midőn amaz „életmag“-ot említém. S e sejtelmem, e reményem, ez ingathatlan hitem nem csalatkozott.

Az alkotmányos új rendezéssel életbelépett új hatóság érzé annak eltávolíthatlan szükségét: hogy ez ügyben minélőbb célravezető lépések teendők. Főkép lelkes és köztiszte-

letben álló főpolgármagyunkat illeti a kezdeményezés dicsősége az által, hogy e tanintézet belviszonyainak rendezésére egy — az általános tanodai bizottmány nyal szervileg összefüggő — külön bizottmányt nevezett ki, melynek a városi képviselőlet hazafias szellemü közgyülése azt tűzé ki feladatául: hogy utat s módot hozzon javaslatba, melyek segítségével a még mindig túlnyomólag német intézet lehető legrövidebb idő alatt s lehető legbiztosabban egészen magyarrá alakíttathassék át. S ámbár a tanodai nagy bizottmány — azért-e hogy az akkori időjelek még nem látszának teljesen biztatólag érlelő erővel kecsegtetni, vagy azért, hogy mint a január 2-án csak ideiglen megválasztott, illetőleg kiegészített hatóság kifolyása nem tartá magát eléggé illetékesnek ez ügyben végérvényesen intézkedni, — ámbár, mondom, ezen nagy bizottmány a késlekedés útja felé látszott hajlani: a szűkebb körü, külön bizottmány, melynek tisztelt tagjai főtiszt. P u g s t a l l e r József, B e n e Ferenc és G ö n c z y Pál urak valának, erélylyel és következetes ügyszertettel fogott a jelentékeny munkához. Mert érzé s nem leheto nem éreznie, hogy a közvélemény, az általános kívánság már is messze túlszárnyalá a régi községtanácsnak — bár akkor igen dicséretes, de időközben a térből kiszűkülte — alkotását. Így lön, hogy a teljes átalakítási idő lehető megrövidítésének elvét fogadván el vezérzászlóul, már f. évi febr. 21-kén mint a második félév kezdetén, a két felső vagyis az 5-ik és 6-ik osztály is ünnepélyesen a magyar tanodához csatoltatott a fön-tisztelt bizottmány által, meghagyatván még e hátralevő fél-évre négy német osztály is külön vezetés alatt, t. i. az 1. 2. 3. és 4-ik, míg a magyar tanoda egy alsó s a három felső, tehát hasonlólag négy osztályból állani határoztatott.

Ekkép jutottunk el oda, miszerint ma, e tanév utósó napján elmondhassuk: hogy Pest városa már 1861-ben nem csak színleges, hanem valódi — mert a három felső osztályt magában keblesítő — magyar főreál-tanodával birt.

E határozott lépés által a régi községtanács szándokához mérve, két egész évet nyertünk; s noha a nagybizottmány véleménye szerént is a teljes hat osztály már a közelebbi tanév elejével vala életbeléptetendő s így e tekintetből időben nem sokat nyerünk; de nyertünk térben, erőben, önértetben, s erkölcsi súlyban.

Igenis, nyertünk térben; mert tért foglalánk ott, hová sokan — természetesen „jó akaróink“ közül — csak szánakodó mosolylyal kísérték bennünket, mint melyre magyar ember hivatottan nem is léphetne. Nyertünk erőben; mert több

egyirányu, hasonszellemü, közösérdekü tanerő összhangzatos együtt-működése az egyéni erőnek is biztosabb s vigasztosabb támpontokat kölcsönöz. Nyertünk önérzetben; mert tapasztalván a közreműködésöket felajánlott hazánkfiai készségét azon hitvert gyökeret keblünkben, hogy még sem vagyunk mi (e különleges munkatéren sem) szellemileg oly szegények, mint némely „művelt vendégeink“ híresztelni szeretnék. És nyertünk legkivált erkölcsi súlyban; mert ma már nem állunk úgy a közvélemény előtt, mint idegen szellemnek képviselői, minőknek sokan elfogultságukban talán a leghöebb hazafiságu egyéneket is bélyegezni hajlandók valának, — mert ma már mindenki elismerheti (ámbar, tudom, folytonosan hangzott az ellenvéleményüek vádja): hogy az év végeig fenállott idegen szellemü részletes intézet csupán a varázslatilag rögtön át nem alakítható körülmények kényszerüségének maradványa.

De nyertünk időben is. Mert minő megnyugvással bocsáthattuk volna további pályájokra azon ifjainkat, kik már most ezen intézettől végkép elbucsuzandók, azokat, kik hatodfél éven át az idegen szellem kábító gözeit kényszerülének magokba színi, — ha legalább a végső időszakban, az utósó félévben nem nyújtunk nekik szívöket enyhítő, agyokot fölüdítő nemzeti illatot? S mikép mulaszthattuk volna el ezt, minő színben állottunk volna azok körében, kiket a nemzeti életerő annyi ünneplés és köznapi, annyi magasztos és közérdekü, annyi szívemelő és általánosan visszhangoztatott nyilatkozata, reménye és cselekvénye körülözönlött? Mikép ölelhetnék emlékünket kegyelettel keblökre, ha ez nem történt volna, azon ifjak, kik szüleik, gyámjaik szavazatától támogatva, folyamodásaikkal az ország tárnokához, a városi hatósághoz járultak tiszteletteljesen az iránt: hogy legyen nekik szabad valahára — a magyar hazában — magyaroknak lenniök? Vagy talán vannak most is — mert voltak ám — oly bölcsek, kik a 17—18 éves ifjutól megvonják a kérelmezési jogot oly ügyben, mely közvetlenül öt magát, az ö tudományos képeztetését, az ö szellemi és erkölcsi, talán anyagi jövőjét is illeti? Ha a két éves kisedet, ki mintegy ösztönszerűleg vagy utánzati vágygyal emeli karocskáit az ég felé, a mindenség atyjához, — könybe lábadt szemmel öleli szívére édes anyja s örömeben fölemeli öt a mindenható kegyeibe ajánlva: nem kell-e nekünk is az ifjut, ki már öntudattal és önérzettel emeli föl kérő szavát a hazához, hogy fogadja öt már teljesen fiának — nem kell-e nekünk is ezen ifjat szívünkre ölelnünk, nem kell-e öt mint az öskor Sámueljét,

mint Szent István Imre fiát felajálanunk a hazának, mondván: Fogadd, oh szent közanyánk, fogadd őt hű gyermekedül?!

Igy fogám fel én, így fogák fel lelkes tanártársaim e kérelmi ügyet, miért is azt tőlünk telhetőleg támogatni édes kötelességünknek tartottuk. S ennél fogva az időnyereséget is üdvösnek, igen üdvösnek kell vallanom.

Érintém imént, nagyon tisztelt közönség, az idegen szellemet, melynek gözeitől, melynek briaréusi öleléseitől végre szabadulnunk igen kívánatos vala. Igen, csak is e szellem ellen vala nekem észrevételem. Azt, hogy idegen nyelveket is tudjunk, mindig ohajtám, mindig ajánlám; hogy különösen a német nyelv, mint közéleti, irodalmi és tudományos nyelv ellen nem lehet kifogásom, tanférfiulétemre talán szükségtelen is említnem. És mégis szükséges! különösen ama fiatal nemzedék irányában, mely bármi nemes indulatu, bármi jószándéku lelkessége mellett is igen nagyon hajlandó a túlzásra, a végletek utáni kapkodásra. Vannak — s talán nem csupán a fiatalabbak sorai közt — olyanok, kik inkább merev elszigeteltségben maradnának, semhogy egy mákszemnyit is áldoznának az idegen nyelvek isteneinek. Különösen a német nyelv ellen gerjedt föl ellenszenvök s a 12 évi szellemi sanyart most azzal szeretnék helyreütni, hogy a német nyelv megtanulásától is irtóznak. Mi akar ez lenni? Boszú? visszatörítés? Ily alacsony indulat nem fér meg a nemesebb kebel érzelmeivel. Pedig én nemes keblűnek szeretem hinni a magyart, habár még csak csirája volna is a leendő embernek. S vajjon megérezné-e az ilyféle megtorlást az, kire célozva van? Mit árthat az a negyven milliónyi német népnek, ha itt nálunk ezer vagy tizezer egyénnel kevesebb érti e nyelvet? S nem inkább saját művelődésén, saját tudományosságán ejtene-e csorbát az, ki oly nyelvet küszöbölne ki ismeretköréből, melyen Goethek és Schillerek, Kantok és Fichték, Liebigek és Humboldtok adák át lelki kincseiket, egész eszmevilágukat nemcsak a német nemzetnek, hanem az összes emberiségnek. Erről tehát ne legyen szó közöttünk. Hanem igenis óvakodjunk és tiltakozunk azon szellem ellen, melyet az idegen oktatás már a zsenge lelkekbe átültetni törekszik; azon szellem ellen, mely — tisztelet a kivételeknek — hazánk jelenét kigúnyolva, multját leacsonyítva és tagadva, történelmünket meghamisítva s képtelen meséül kipellengérezve, legjelesb férfainkat eltorzítva s törpékké aljasítva, nemzeti képességünket s tehetségünket kikacagva vagy legyalázva, intézményeinket galád nyállal bemocskolva, ünnepeinkre bohóc öltönyt akasztva, gyászemlékinket fitymálóan

megmosolggogva, s még imáinkat is káromló hahotával megszenségtelenítve, a fiatal kebelből minden kegyeletet a haza és nemzet iránt kiölni vakmerően erőködik. Igenis tiltakozunk és tiltakozni fogunk azon istentelen szellem ellen, mely azt akarja: hogy feledjük a földet, mely táplál, az eget, mely csillagaival virraszt felettünk, a vért, mely rokonaink ereiben foly, a hantot, mely atyáink csontjait takarja, az emlőt, melyről az anyai életnedvet szívók; mely azt akarja, hogy idegen erkölcs, idegen szokás, idegen érzés foglalja el szívünk szentélyét, hogy öntudatunkat kábító, halálos mámorba ringató maszlag hurjánozzék keblünk templomkörén, mely akarja, hogy meggyalázva őseink szent porait és szellemöknek fönséges maradványait, máglyára gyűjtsük hagyományaikat, és szentségtelen kézzel mi magunk gyűjtsük alájuk a lángot. Nem, ily aljas hitszegők, ily apagyilkos árulók mi nem lehetünk soha! S áldott legyen a Gondviselés, mely a kísértet nehéz óráit elfordítá gyermekeinktől.

A veszély, melyben forogtunk, nagy és súlyos vala. De örködött bennünk, örködött hazánk felett egy jótevő, kegyes és hatalmas nemző: a nemzetiség szelleme.

Azonban ezzel is úgy vagyunk, mint sok más nagyszerű és magasztos dologgal. Sokan hordják ajkaikon anélkül hogy bensőleg értenék. Épen az eszme magasztaltsága teszi titokszerűvé. Rokon az e tekintethen a hitvallással s ettől csak azon vonal választja el, hogy emez az égnek, amaz a földnek sajátlagos kincse. Az égbe törő vándornak biztos lépcsőzete az egély, s itt a titkok homályaiban gyakran elegendő a hit; a földi pályázónak útkörzete a nemzetiség, s itt a titkok homályait lehetőleg földeríteni szükséges, — itt nem csak hinni és érezni, itt érteni és tudni is kell.

Engedje meg a t. közönség, hogy kedves tanítványim kedvéért néhány szót mondhassak a nemzetiség fogalmának földerítésére.

Nagy és szép, szomorú és szívszaggató ünnepélyeknek valátok ti is tanúi kedves növendékeim, a nemzetiség örökké emlékezetes ünnepélyeinek. S csodálatos, hogy ez eszme legélénkebb rezgést épen akkor okozott mindnyájunk keblében, mikor a gyász lobogóit suttogá körül a túlvilágról átszárnyaló szellő rejtélyes fuvalma. Oh a gyász, midőn tört út melleinkbe, egyuttal forrást is fakaszt szívünk mélyében, mely midőn szétönti áldásos habjait rég hervadásnak indult érzelem-virágainkra, ezek felüdítésével egy pillanat alatt többet fejt meg, mint mennyit évek tanulmányai eszközölni bírának. Ilyenkor érezzük át egész multunkat s jelenünket, ilyenkor értjük meg

a veszteségek súlyából, mennyi az, a mit még birunk, s mennyi az, amire még törekednünk kell. A közgyász közös láncal övedzi körül a nemzetet, s az ünnepélyes pillanatban mindegyik érzi, hogy egyek vagyunk. E titokteljes lánc a hazaszeretet, — e varázsos lánc kapocs-gyűrűje a nemzetiség.

Ti is szeretett fiaim, ti is tisztelitek a nemzetiség eszméjét, ti is valljátok annak hatalmát, ti is szívesen sőt néha rajongva áldoztok az ő hímes oltárain. De vajjon átgondoltátok-e annak teljes körét és nagyságát? s vajjon sejtitek-e mind azon kötelemeket, melyek e bűbajos istenség tiszteletéből rátok háramlanak?

Hogy képesek legyetek majdan megérteni kötelemitek egész terjedelmét és súlyát: ezúttal mindenekelőtt ismernetek kell magát a lényt, melynek apródjaivá, majdan leventéi- és bajnokaivá szegődtek.

A nemzetiség a nemzet léti önérzetének eszményies, önálló kifejezése. Mint ilyen azon általános világrendi törvényt követi, hogy több elemből kellvén alakulnia, amint ezek egymással szorosabban vagy lazabban összeforrnak, amint egymást bensőbbben vagy felületesebben áthatják, amint csak részlegesen vagy egyetemesen egyesülnek, aszerént különböző arány- és fokozatban történik nyilatkozása. — Ezen eszmei lényről e helyen csak annyiban akarok szólni, mennyiben az emberben és emberen személyiségileg nyilatkozik.

Az alakító vagyis szervi elemek háromfélék: külső, belső és közvetítő vagyis összekötő. A külső elem kifejezése az öltözet, a közvetítő a nyelv, a belső elemé az érzület. Megfelel e három elem a világrendben nyilatkozó három fő mozzanatnak, melyek az anyag, a szellem s a szabály. A nemzetiség külső kifejezése vagyis az öltözet lehet részsleges és teljes; a belső vagyis érzület nyilatkozása lehet elméleti vagyis szenvedőleges, mint ohaj, és gyakorlati vagyis tevőleges mint áldozatkészség. A kettőt összekötő, a nyelv, mint értés jelenik meg a pusztá befogadás, mint tudás a kihatás vagyis cselekvőség alakjában.

Ezek nyomán könnyen érthető, hogy a nemzetiség hét külön fokozatban adhatja lételének életjelzeit, amint az elemek vagy egyenkint s különállólá, vagy kettős kötöttségben, vagy végre hármas egyesülésben tűnnek föl. A három első fokozat csak félszeg, a következő három fok még csonka nemzetiiséget mutat. A hetedik fokban, mint az egésznek tetőpontjában egyesül a nemzetiség összes ereje, mely azonban egyének szerént, lehet még részletes is: míg a teljes nemzetiség — mint

valódi góc és gyúpont mindent magába ölel, mi nemzetiségileg szép, nagy és való. Ki ezen gyúpontban áll, annak lényét átsugározza a jótékony élethév minden irányban, annak külseje, belseje, szíve, lelke, szelleme, érzése, vágya, cselekvősége a nemzetiség géniuszának hozza áldozatait.

Ha láttok valakit, kedves fiaim, ki tetőtől talpig magyar mezbe öltözött, ki büszkén lengedező tollal, kápráztatón cifra sinórzattal, s a harmadik utcára csengő sarkantyúval vonja magára az elmenők akaratlan figyelmét: ti talán azt vagytok hinni hajlandók, hogy az bizonyosan nagy imádója a nemzeti-ségnek. Vigyázzatok, hogy e külső jelvényesség el ne ámítson. Hát ha ajkán nem képes megzendülni egy hangja sem szép hazai nyelvünknek? hát ha érzelettárában egy árva ohaj sem rezgi vissza közjobbblétünk szentelt vágyait: vajjon fogjátok-e még jó magyarnak nevezni? S felednétek-e, mily gyáva rab-szolga gyakran a divat, mily nyomorult csábító sokszor az ön-hizelgő hiúság? Oh, a pusztá jelvényesség — s akasztana bár valaki száz szalagot és száz boglárt magára, s tűzne ki bár háza tetejére száz nemzeti lobogót, s kiáltaná bár stentori torokkal a diadalmas éljenek ezreit: e pusztá jelvényesség csak első és legalantibb fok a félszeg nemzetiségnek.

De íme talákoztatok régi ismerőssel. Némileg idegenkedve néztek végig öltönyein, melyeken a nemzeti kifejezésnek egyetlen szálát sem látjátok. Ámde ő anyanyelveteken üdvözöl titeket, a nemzet nyelvén adja elő gondolatait. Mikép tagadhatnátok ki őt e haza fiainak köréből? hisz csakugyan tagja a nemzetesaládnak, ámbár érzületét nem birjátok kiismerni, ámbár gondosan ovakodik kitárni, hogy mint a hazának fia vajjon hazafi-e egyszersmind? A nyelv, ha csak a gondolatoknak de nem egyúttal az érzésnek is közlője, csak a második fokra, (de erre a külső jelvényesség nélkül is) állítja ismerröstöket a nemzetiség lépcsőzetén.

Még alig ocsúdatok fel az iménti találkozás fölötti kételes tünődésekből, már is egy igénytelen alak lép elétek, s ragyogó arccal nyújtja jobbját felétek. Nincs rajta egy gomb sem, mely magyart sejtetne, mert szerény erszényétől még nem birt kitelni a költség az új öltözetre; — ajkán nem szólal meg édes anyai nyelvetek, mert sajátyszerű körülményei elzárták őt e nyelv megtanulhatásától: de ami arcán ragyog, az a legtisztább hazafiúi öröm, a legédesebb lelkesedés a haza jobbrafordult sorsa fölött; idegen mezben, idegen hangokon bár, de őszinte bensőséggel üdvözli a nemzet szebb törekvéseit, magasztos céljait, szentelt reményeit; ajkain nem magyar hang,

de magyar érzés rezg. Vajjon visszautasíthatók-e a kinyújtott jobbot? vajjon nem zárhatók-e öt testvéri kebletekre? Higgyétek el, ez ember többet ér a pusztán magyar köntösbe bújt al-hazafinál, többet a csupán magyarul csevegő közönyös herénél: ő idegen kabátja s idegen hangzatu beszéde dacára is a nemzetiség harmadik fokán áll.

Azonban akár az öltözeti jelvényesség, akár a szellemi alaknak, ha szabad így mondanom, testesült kifejezése — a nyelv, akár s ha szinte a leghőbb érzület, mint a lényeknek valódi tartalmazója, egymagában csak félszeg nemzetiséget kölcsönöz.

De mikép fogtok itélni, fiatal barátim, azon emberről, kinek öltönye és nyelve kétségtelenné teszi a magyart, noha érzületéről még nem vagytok biztosítva? Mindenkiről a jobbat föltenni emberi kötelesség. Ki nem kétkedik külsőleg bevallani a nemzet iránti kegyeletét, ki beszédje, gondolatai közlése által is törekszik közelebb állani, beolvadni nemzetünk szellemi tengerébe, annak bátran jelölném ki a n e g y e d i k fokot nemzetiségünk diszlépcsőzetén.

Ellenben, ha tudom, hogy az ujabban felénk közeledőt, kinek tagjait nemzeti köntösünk diszíti, a tiszta, meleg honfias érzelem, a nemzeti nagylétünkért híven buzgó érzület is lelkesíti, habár nem képes is fellengző vágyait a mi nyelvünkön tolmácsolni, minden kétkedés nélkül a fokozatok ötödikére helyezendem, mivel ő is habozás nélkül választá lelkében hullámzó belvilágának külső tükreül a jelvényes kifejezést.

S ha így méltánylom a jelvény egyesülését a lényeg erejével, mennyivel nagyobb rokonszenvvel zárandom karjaim közé azt, kit nyelv és érzület szoros szövetsége vezet szívemhez! Könnyen elnézem neki a külleges hiányt, ha testén nem találok a jelvény kellemeit, — megbocsátom neki a valamikép menthető szeszélyt, hogy ő tán inkább bensőleg mint külsőleg akar nemzetem érdekeinek emeléséhez járulni; talán találok okot méltányolni is sajátos helyzetét vagy testalkati különösségeit, miknél fogva óvakodik a szokatlan öltözettől: mert hiszen szavaim minden hangjára egy honfikebel érzethulláma csattog vissza, s ennen érzeményeim minden szárnyalását az ő szavainak dallamszerű viszonzása dicsőíti. Egymásra borulunk, egymásba olvadunk, feledve a külsőségek törpe különbségét. Nyelvben, érzületben egyek vagyunk. Ő magasan áll becsülésemben, s magasan áll a közbecsülésben is. A lépcsőzet hatodik foka öt joggal megilleti. Már csak kezét kell kinyújtania, hogy elérje a diszlobogót, mely a legfőbb fokon int feléje.

S így némi vigasztalódással tapasztalók a nemzetiségnek mindinkább emelkedő három felsőbb fokát alakulni szemeink előtt.

Ez idő szerént talán azt lehetne állítani, hogy a negyedik fokon levők száma legnagyobb, kik öltöny és nyelv által törekzenek magokat nemzetiségünk hiveiül bemutatni.

De bármint legyen a dolog, a két-két elemnek összeforradása is csak csonka nemzetiséget alapít meg az egyén számára.

Mi egészen más ama férfiú, vagy ama hölgy, kiben a nemzetiséget alkotó mindahárom elem dicsteljes egészszé összesült! Öltöny, nyelv és érzület, mily bájoló össz-zengelem! Nemzeti öltöny, nemzeti nyelv, nemzeti érzület, mily ragyogó, mily szívet lelket hódító fénykör!

De még itt is mennyi apróbb árnyalat létezik! Valamint az ős Egyiptom óriási gúlája csak megszűnven látszik teljesen csúcsosnak, de ki felhatol reája, tetejében csonkának tapasztalja s ott oly síkot talál, melyen többed magával kényelmesen elférhet úgy, hogy csak egy foglalhatja el a valódi tengelypontot, a mellette levők árnyai a gúla oldalain hosszan rajzolódván le: akkép a nemzetiség gúláján is oly siklap van, melyen többen vagy részletes öltözék és nyelvnél fogva, bár teljes ép érzülettel, vagy csak részletes érzületnél fogva, bár teljes öltözéki vagy nyelvi birtokkal árnyaikkal le és bele érnek az alsóbb fokokba: — a nemzetiség valódi zenithjén pedig csak az áll, ki mindhárom elemnek teljes és tökéletes birtokában semmi árnyékot sem vet maga körül. Igen, a teljes nemzetiség polcán csak az áll, ki azt sem öltönyben, sem nyelvben, sem érzületben meg nem csonkítja semmikor és soha.

Nincs itt hely és idő, hogy azt is a legcsekélyebb vonásokig részletezzem, mikép mindegyik elemnek teljes megjelenése minden egyénnél nem tartozik a szükségek közé; csak annyit kívánok érinteni, mikép például az öltöny nemzeti lesz sarkantyú, bokréta és sallangok nélkül is, — mikép nyelv szerént magyar lesz valaki anélkül, hogy e nyelvet mint költő, vagy szónok vagy tudós is használni képes legyen. Annyi mindazáltal igaz, hogy annál több elnézést követelhet a hiány, minél alantiabb elemben mutatkozik, s hogy minél magasabb rendű az alkotó elem, annál nagyobb-körűnek kell lennie, hogy megnyugvásunkat kiérdemelje. Szívesen elismerjük, hogy parányi csorbát sem ejt az egyén nemzetiségén egy-egy idegenszerű öltönydarab, ha tudjuk, hogy nyelvileg áthat minden kört, melyben e nyelv mint a nemzeti dicsőség lényezője szerepel, s hogy érzülete imádásszerű áhitattal átölel mindent, miben a nemzetiség ereje s egyetemessége nyilatkozni képes. És

viszont, bármi hibátlan és tökélyes volna is az egyén jelvényes föllépése, ha nyelve csak egyes köröknek szentelne figyelmet, ha érzülete csak némely különlegességek határaig terjedne, a valódi zenithet nem jelölhetnők ki számára álláspontul. Mert a lényeg és szellem mindig magasabb érdemü az anyagi jelvény és anyagi alaknál.

Szükséges tehát még tudnotok, kedves faim, némely irányvonalokat, hogy ítéletekben meg ne tévedjeteK.

Mit fogtok kívánni attól, kit a nemzetiség — édes magyar nemzetiségünk teljes hívének szeretnétek tartani? Öszhangot öltöny-, nyelv- és érzületben. De mily mértékben fogjátok ezt kívánni, hogy igazságtalanná ne váljék követeléstek?

Először:

Legyen a nemzetiség hő bajnokának magyaros szabásu öltönye, s viselje azt nemcsak ünnepi köntösül, de köznapi divatul is. Igen, a szabás, ez a fődolog. Diszesítse csin, egyszerűség ez öltözetet; a csillogás, a sallang, mellékes, fölösleges, sőt sok tekintetben káros is. A szabás, ha szabad így mondanom, mintegy megtestesült kifejezése a szellemnek.

Másodsör:

Szeresse nemzeti nyelvét minden egyéb nyelvek fölött; nyisson annak tért mindenütt s használja a három legjelentékenyebb mezőn, melyet Isten működésre kijelölt: a családi körben, közéletben s istentiszteletben. Oh a családi kör mi édes ápolója a nemzeti nyelvnek! Mennyivel édesebb az anyai csók, melyet nemzeti hang fűszerez, mennyivel hathatósab az atyai intés, melynek szigorát ily szavak enyhítik; mennyivel melegebb az atyafias ölekezés, melyet magyar ajk üdvözlése rokon egek zenéjeként kísér! — S a közélet ezeralakú munkaterén, az ipar és kereskedés, tanoda és műcsarnok, jogviszony és közigazgatás, mulatság és társalgás, egyletiség és ünnepély, — mennyi alkalmat nyujt a nemzeti nyelv kifejtésére, mivélése- és feldicsőítésére! Vagy lehetünk-e közönyösök ezek irányában, ha valóban meg vagyunk győződve, hogy a nemzeti nyelv a nemzeti létnek egyik leghatalmasab tán legkevésbé kiirtható tényezője? — S mit mondjak a vallásgyakorlatról? Régi mondás az, hogy mely nyelven valaki imádkozik, azt vallja önkénytelenül anyanyelvének. Igen, ha nemzeti nyelven szállnak imáink ahhoz, ki minden nyelvet ért, önmagunkban emelkedik a bizalom azon tudatban, hogy milliónyi testvéreink ugyane hangokon dicsérvén a mindenhatót, az égi áldásnak mintegy egyengetjük az utat, hogy azt tömegesen elfogadhassuk. Sajátságos megnyugvást ad az embernek azon bizonyosság,

hogy ugyanazon nyelv, mely a keresztviz kegyelmeit szívárogtatá lelkünkbe, fog megzendülni sírunk felett is, mert így akkor sem fogunk végkép elszakadni azoktól, kik az életben rokonink valának. Köz örömeink, köz gyászaink szentelt kifejezést nyerne, ha nemzeti nyelvünk dallamai harsognak a légben, ha nemzeti fájdalunk hangjai viharoznak föl az égboltokig.

De íme a nyelvbirodalom mindezen egyes jelenségei oly szorosán függnek össze az érzület világával, oly igen forrásoznak a szellem magasabb honából, hogy ennek hatása nélkül amannak tevékenysége alig képzelhető.

Azért harmadszor:

Legyen a nemzetiség hű bajnoka érzületében ép, egész és teljes. Ne elégedjék meg ez érzület azon talpalatnyi térrel, melyet a pillanat enged szegény földi létünknek. Őleljen át ez érzület multat, jelent és jövőt, — karoljon fel mindent, mi a szellemi birodalomnak kiválólagos sajátja, karoljon fel irodalmat, művészetet, tudományt, törvényt, alkotmányt, szabadságot és erkölcsöt. Csak úgy, ha azt ohajtjuk, hogy e hét külön tényező legyen nemzetileg nagy és erős, fényes és dicső, csak úgy, ha áldozatra is készek vagyunk, hogy e hét csillag enyészhetlenül ragyogjon nemzetiségünk egén, csak úgy fogjuk joggal és elvitázhatlanul vallhatni magunkról, hogy erőteljre fejlődött bennünk a nemzeti jellem. Igen fiaim, ki nem törődik azzal, van-e és milyen nemzeti irodalmunk, művésztünk, tudományunk; — ki nem bánja, bármi sors érje is nemzeti ősi törvényeinket, alkotmányunkat, szabadságunkat; ki nem képes szentelt büszkeségre emelkedni a fölött, hogy nemzetünk erkölcsisége tiszta és szenttelen, ép és sugárzatos; ki nemzeti erényünk bármi csekély homályfoltja miatt nem bir bánatkönyvet ontani, — annak nemzeti jelleme — nincsen! Vagy közönnyel nézhetnök-e, hogy kivész körünkből az ősi vendégszeretet, hogy kihál keblünkből a páratlan őszinteség, hogy enyészetnek indul nemzeti becsületünk? S nagyszerű kegyeletünk elhunyt őseink, nagy férfaink iránt elveszhetne-e anélkül, hogy mi magunk is utánok ne vesszünk? S látott-e a világ oly aljas pulyákat, kik őseik szent sírdombjain dorbézolvá tombolnának? Nem, nem! Szent itt nekünk minden hant, minden porszem, melyet apáink tapodtak; s nincs az átoknak oly súlya, nincs a jövőnek oly inséges nyomora, mely kegyeletünk ezen isteni szálait elszakítsa a földtől, melyet annyi vér, annyi köny áztatott, melynek minden fűszálából nagy multunknak egy sohaja leng felénk! — Ki ily erkölcses, ki ezen erényekkel bír, fiaim, annak jelleme a nemzetiség sugárözönében dicsőül!

S midőn ily érzülettel mint csillagövvvel körözzük nemzünket, hazánk egét, midőn ily nemzeti szellem ihletétől veszünk irányt és tanácsot, szabályt és törvényt minden cselekvéseinkre, midőn minden cselekvényünk nemzetünk, hazánk javát, diszét, virágzását, boldogságát célozza: — akkor egyuttal oly szelidek, oly békeszeretők, oly emberien magasztaltak lehetünk: hogy mellettünk bárki is a legfőbb fokra fejlesztheti önnön boldogságát. Nemzeti szellemünk nem vágyik mások javára, nem üldöz, nem gúnyol senkit, nem ármánykodik senki fia ellen; — legyen boldog az összes világ, a nemzetek közegyeteme: csak azt ohajtjuk, azt kívánjuk, hogy hagyjanak minket is boldogulni.

S ez ime, kedvesim, a nemzetiségi szellem diadalkoronája. —

De miért mondom el mindezeket nektek, kérhetőné valaki, — s miért épen ez alkalommal? — Nem inkább arról kelle-e számot adnunk: mit tanultatok, mit végeztetek e tanév folyama alatt? — Igen, én számot adtam róla! — Egy nagy, egy fontos tudománynak előcsarnokába iparkodtunk mi különösen bevezetni benneteket e rövid év alatt, mely tudományt ezelőtt csak szemerenkint élvezhettetek; — e nagy, e fontos tudomány az: miképen kelljen szeretni a hazát!

Ti erre azt felelitek, hogy ezt már úgyis tudtátok? Igen, ösztönszerűleg, — amennyiben a pislogó mécszet nem birta elfojtani kebletekben az idegen fuvalom; de mi oda törekedtünk, hogy e szeretetet öntudatra ébreszszük. S így midőn nemzetiségünk szentelt érdekeit talán hosszabban mint kellett volna, talán szárazabban, mint illik, fejtegetni iparkodám, csak azt tevém, hogy összeszedve s egészszé öntve állítám elétek, mit száz alkalommal apróbb részletekben hallottatok. Ami a külön tanulmányi ágakat illeti, az magában érthető dolog. De talán azt vehetné észre egynémely kancsalító, hogy e tekintetben még sem birtok annyit felmutatni, mennyire ez év jogosítva vala? S mint feleljek erre? Meglehet, hogy nem egészen hajszálnyira üti meg a mértéket tanulmányitok eredménye. De vádoljuk-e a végzetet, hogy pályánkat nem rajzolóa még ez évben az égi csillagzatok hibátlan körköreinek mintájára? hogy váratlan kitérések, remegő görbületek csúsztak be útvonalunk biztatlan rajzába? Kikeljünk-e a sors ellen, hogy kiméletlen kézzel annyiszor belemarkolt kedélyünk rejtekeibe, kegyeletünk szentélyébe? Vagy volt-e év, mely annyi gyászt, annyi izgalmat halmazott össze az érező szívre? Álljon elő s vessen követ reánk, kit soha pillanatra sem zavart meg az események rohama!

Igen, mi bevalljuk őszintén, bevalljuk a ti nevetekben is, kedves növendékek, hogy itt-ott tán egy-egy vonalt pontosabban, vagy legalább teljesebben végezhattünk volna. De előttünk állott az élet, — s az élet a legremekebb tanár; előttünk állott a hon, — s mi akartuk szeretni a hazát; — előttünk fekvének ravatalon kiterítve nagy halottjaink, — s mi gyászoltunk, mi sirtunk a zokogó hazával! Megnyílt az országgyűlés tereme! Azt kelle-e mondanunk, ha valaki közöleték tán egyszer épülni akara a hon atyáinak tekintetén, a haza bölcseinek lángszavain: íme, itt e bogár, itt e jegec, — ezt vizsgálod, mert ez hasznosabb? A bogarat, a jegecet nem rabolja el a pillanat: de ott a hon nagy tanodájában zengő honszerelem talán soha nem zeng többé így s épen annak számára, ki ez egyszer meghallgatni elmulasztja. — Gyászlobogó hirdeti a nagy honfiak, Palócy, Teleky végső vándorutját! Azt mondjuk-e akkor, itt e hatványt ki kell számítani, e gyököt ki kell fejteni!? — Oh, nem valamennyiünk szíve rendült-e meg gyökerében, nem mindnyájunk érzelme lépett-e a legfőbb hatványozásra ez események zajai közt?! — Nincs kétség benne; ez év kivételes volt, nem csak ezen intézet keletkezése s átalakulása tekintetében, de sok más tekintetben is, s reméljük, hogy ily kivételes évvel nem látogat meg többé a kegyes Istenség. — E kivételesség szempontjából ha tán némi elnézésért esedeznék is, a t. közönség nem fogja azt tőlünk megtagadni.

De mégis miért mondom el ezeket nektek? — Egy szó megfejtja a kérdést.

Mi ma búcsuünnepet üllünk. Mi ma elbúcsuzunk egymástól, sokan talán sokára, talán örökre. Egy kis útravalóul nyujtom nektek e rövid foglalatját számos tanulmányiinknak, a honszeretet, a nemzetiség emlékszózatát, melyre nagy költőink annyi szép remekműve, hazai történetünk annyi nagy eseménye s nemes jelleme, irodalmi történetünk annyi jeles vonása felmagasztosúltni tanított. Sokan közöleték kilépnek új életpályákra, sokan folytatják szorosán vett szaktudományaikat, hol irodalom és költészet nem vegyül többé a körző és vonalzó, a gépek és görbék közé, hol az érzelem dallama nem zavarja meg többé a számok tömör legioit. Maga az élet egy nagyszerű költeményül tűnendik föl előttetek, mely eszményeket alkot jövő boldogulhatástokra nézve. Vigyétek hát magatokkal e búcsuszó rezgő hangjait: tartsátok mindig szemetek előtt, bármi-be fogjatok is, tartsátok kebletekben a hazát! S ha visszatérve szüleitök keblére, azt kérdi atyátok: mit tanultál fiam? nyugodt lélekkel mondhattok: szereztünk tudományt, ismeretet, de

melyet még ezentúl művelni, tökélyre fejteni erősen föltett szándokunk. S ha kérdi anyátok: mit hoztál fiam a tanodából? büszke önérzettel mondhattátok: hoztunk szívet, melyben a honszeretet lángja olthatlanul lobog. — Így, fiaim, nyugton nyujthatunk kezét egymásnak, s mi, kik értelmetek gyémántját sikárlani iparkodánk, szívből szakadt istenhozzádot kiáltunk utánatok. —

Igen tiszt. közönség! Midőn ekkép visszaadjuk önöknek fiaikat, kiket vezérletünkre bízni szíveskedtek, azt hiszszük, hogy nem mulasztánk el egyet sem azon nagy és szent kötelességek közül, melyeket a tanítónak és nevelőnek keblébe vésett az erény, a tudomány s a nemzetiség őrszelleme. Mi nyugodt öntudattal állunk itt, a jövő tanév kezdetén, ha Isten is úgy akarja, újabb rajt veendők át vezérletünk alá. Mi soha nem feledtük s nem feledendjük soha, hogy szent e föld, a melyen állunk, s hogy munkánkhoz, mint Mózes az égő bokorhoz, csak leoldott sarukkal közeledhetünk.

S különösen reánk nézve, kétszeresen szent e föld, mert ez nem csak a nevelés kerti földje, de egyszersmind hazánk földje is, melynek számára virágokat, gyümölcsözhető fákat kell nevelnünk, e föld, „Amelyhez annyi szent nevet egy ezred-év csatolt!” — Keletről indult meg a kereszténység csillaga; jámbor áhitattal követé azt három király, míg Bethlehem fölött megállván a csillag, a három király is hódolatra borult. És keletről indult meg egy ezredév előtt az alkotmány csillaga is, mindig tovább-tovább haladva nyugotnak, míg Pusztaszer fölött végre megállapodék. S mennyi király, mennyi fejedelem hódolt meg ez oltár előtt, melynek tüzhelyére leszált az égből küldött csillag! S ha csak hármat nevezünk is, Árpádot a honalapítót, Sz. Istvánt, az erkölesi átalakítás, és Mátyást, az igazság királyát: már e három név is elég arra, hogy áhitatos hódolattal boruljunk le e földön, melyet apáink ránk hagytak örökül. Az alkotmány védpajzsa alatt jött létre ez intézet is, — ez harmadik ok arra, hogy szentnek tartsuk a földet, amelyen állunk.

Engedje a Mindenható, hogy ama bájos csillag ragyogása mellett soká lehessen e tanoda az erény, tudomány és nemzeti áhitat temploma! Adja az ég, hogy egykoron mindyájan, tanítók és tanítványok, nyugodt lelkiismerettel elmondhassuk a költővel: Szent hazánk, megfizettük mind, mivel csak tartozánk! S ezen hitben, bár szorongó szívvel a jelen elválási pillanat súlya alatt, de vidám reménynyel a jövőre tekintve mondom ki a búcsuszó: Isten velünk!